

Gyarmati Szabó Éva

A középiskolai korosztály infomrációszerzési szokásai*

Az elmúlt év utolsó negyedében adta hírül az EUROSTAT, hogy az EU tagországai közül hazánk a 28 %-os arányával az utolsó előtti helyen áll a 16–74 évesek internetezési szokásait illetően. Nálunk kevesebben (20 %) csak a görögöknél interneteznek. Az európai átlag 47 % – a legjobb a helyzet Svédországban, ahol ez az arány 82%, továbbá Dániában, Hollandiában, Finnországban, ahol több mint 70 százalék. *Azaz Európa északi részén az internetezés hétköznapi dolog – az információszerzés első számú forrása, amely az élet minden területére kiterjed.* Mindenütt általánosnak mondható, hogy a legaktívabban a középiskolás és az egyetemista korosztályok használják e digitális eszközt. Nálunk is ők vannak élen, elmondhatjuk, *14–24 éveseink 75 %-os internetezési aránya szépi a statisztikát (az EU-s átlag itt 85 %), révükön a korosztályi csoportokban az erős középmezőnyben foglalunk helyet.* Csak-hogy ha az első pillantásra túl szépnek látszó arány mögé tekintünk, látszanak nem tetsző adatok, aggasztó tendenciák is.

Tény, hogy a *mi tizenéveseink körében is a legfontosabb hírforrás, információszerzési eszköz az internet* – csak-hogy az átlag számok hatalmas különbségeket takarnak – országrészenként, településenként éppúgy, mint iskolánként vagy családonként, azaz a szociális és kulturális háttér szempontjából. Nem utolsósorban abból a szempontból, hogy ki mire használja az internetet – s hogyan képes használni azt. Mert az *első számú információforrás* ugyan e digitális eszköztől elvitathatatlan jelző, de az a *hatalmas mennyiség, az ömlesztett, szűretlen, kezelhetetlen jelző* is annak, aki mindezzel nem tud mit kezdeni.

A tapasztalatok szerint az internet mellett a sokcsatornás televízió, rádió vezet, de fontos információszerzési forrás a sokféle sajtótermék, nem utolsósorban a megváltozott, kibővíült funkciójú könyvtár. A különböző sajtótermékek körében az utóbbi időben azok új, digitális formája kap hangsúlyt, bár ezek között is igen nagyok a színvonalbeli különbségek, főként a naprakészséggel és interaktivitásukkal „van baj”. (Hiszen a digitális újságok is pénzigényesek.) Az információk között az utóbbi egy-két évben mindenképpen kitüntetett szerepet kapott az internet – lassan nincs olyan magára valamit is adó intézmény, szervezet, amelynek ne lenne honlapja (nyomtatott információforrás nélkül is).

A fiatalok többsége elsősorban az iskolában, s jórészt a könyvtárban használja az internetet (megjegyzendő, az iskolai honlapok közül ma még csak a legjobb feltételekkel működő intézmények naprakészek).

Érdekes adat, hogy a tizenévesek körében az internet mellett-előtt személyes, intim témában – pl. hobbi, társas kapcsolatok, szex terén – információforrásként kitüntetett szerepe van a baráti közösségeknek, a kortárs csoportoknak – pozitív-negatív irányban egyaránt.

Meglepően nagy eltérések tapasztalhatók a középiskolások információszerzési szokásairól a különböző felmérésekben, elemzésekben. Különösen szélsőséges adatok látnak napvilágot az internethasználatukról – attól függően, ki mire használja a világhálót:

- A fiatalok körében vezetnek a továbbtanulási információk,
- az utóbbi időben nagyobb lett a munkaerőpiaci, gazdasági, vállalkozási, üzleti tudnivalók iránti igény,
- egyre általánosabb a napi tanulmányokhoz, házi feladatokhoz az anyaggyűjtés,
- a világhálón ma már általánosnak mondható a kulturális és sportprogramok, illetve a különböző szabadidős tevékenységek programjaival és a hobbiival kapcsolatos információk kikeresése,
- a diákoknak egyes felmérések szerint 18–20 %-a, más vizsgálatok szerint 25–30 %-a a világhálót kizárólag játékok, zeneszámok letöltésére, játszásra, szexoldalak, pornóoldalak keresésére, illetve chat-elésre használja.
- Újabban erősödik az internetes vásárlás iránti érdeklődés is e korosztály körében, amire vállalkozások sokasága épül.

Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzendő: minden diák, aki érvényes diákigazolvánnyal rendelkezik, a már jól ismert utazási és kulturális kedvezmények mellett hétköznapi fogyasztási cikkek is engedményes áron vásárolhat meg. Ez azt jelenti, hogy több mint ezer helyen, 5-től 40%-ig terjedő kedvezményeket kaphat az adott termék, illetve szolgáltatás árából az ország egész területén. Ehhez csak a diákigazolványt kell felmutatnia. Természetesen a kedvezmények minden diákra vonatkoznak, legyen az általános vagy középiskolában, illetve felsőoktatásban tanuló, akár levelező tagozatos hallgató.

A kedvezményes termékek palettája igen változatos, a könyvektől kezdve a szemüvegen, sportszereken és ruhákon át egészen a számítástechnikai eszközökig, sőt ma már motorkerékpárt és autót is lehet ilyen módon vásárolni! (Mindehhez külön információforrás a *Diákkalauz* c. zsebkönyv, illetve a www.diakbonusz.hu weblap.) Tehát a diákoknak az internetes felkészültsége nemcsak a kor követelménye, hanem kemény üzleti érdek is.

I. *Kőrösné Mikis Márta* „Informatikatanítás a középiskolában” című tanulmányában – amely az Országos Közoktatási Intézet 2003-as obszervációs felméréseinek tapasztalatait elemzi – érdekes megfigyeléseket ad közre. Például azt, hogy noha az informatika-számítástechnika a Nemzeti alaptanterv (NAT) révén csak 1995-től tananyag iskoláinkban, az a *diákok körében a legkedveltebb tantárgy*. Problémát jelent viszont, hogy viszonylag kevés óraszámban tanítják, ráadásul sok helyütt elavult gépeken, elavult tananyagot adnak tovább a diákoknak. *Szükség lenne tartalomfejlesztésre is, különösen az internethasználattal, valamint a multimédia- és hálózati ismeretekkel kapcsolatos tudnivalókra*. Az iskolák mintegy 25–30 százalékában nehezíti a munkát a hardver- és szoftverhiány, s az a tény, hogy az iskolák mintegy 80 százalékában van internet, noha a Sulinet program révén a lefedettség csaknem 100 százalékos. A fejlesztés azonban folyamatos – nemrég új lendületet kapott.

AZ OECD-INES adatai szerint míg a fejlett országokban általában 3–4 diákra jut egy számítógép, addig Magyarországon az átlag 10 diák gépenként, de akadnak olyan iskolák is, ahol ennél jóval több tanuló kénytelen egyetlen gépen osztozni. E-mail-címmel a diákok több mint 60 %-a rendelkezik. Problémát jelent a szélessáv lassú kiépítése is, ami ugyancsak az internet gyorsabb terjedésének gátja. (A középiskolák csaknem 60 % elégedetlen a sáv szélességgel.)

Az elmondottak mellett talán a legnagyobb gond, hogy a pedagógusok jelentős része, nemcsak nem internet-barát, még számítógépbarát sem – jórészt felkészületlen tantárgyának digitális tanítására, amelybe gyakran „besegítenek” a kiadók is. Az érvek – főként a pénz- és időhiány, a nem megfelelő helyi felkészítések, továbbképzések – ismertek. Az utóbbi időben a legnagyobb kiadók háza táján kezd megtörni a jég. A digitális tananyagok kezdenek megjelenni a tankönyv- és taneszköz kínálatban.

Hajtóerőt jelent(het) a szülők tudatossága, az, hogy egyre többen felismerik, gyermekük számára a biztosabb jövőt csak az jelentheti, ha a szakmai ismeretek s az idegennyelv-tudás mellett számítógépfelhasználói ismeretekkel is rendelkezik.

II. *A legnagyobb vizsgálatot évek óta a FISZ, azaz a Felsőoktatási Információs Szolgálat végzi a középiskolások körében, ez azonban a továbbtanulásra, s eleve ebből a szempontból meghatározó gimnáziumok, szakközépiskolák diákjaira fókuszál. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a továbbtanulással kapcsolatos információk egy jelentős része döntően a világhálón található meg, így a 655 középiskola 34 ezer diákja körében végzett kérdőíves felmérés eredménye, a mintegy 95–96 százalékos „internethasználat” ebből a szempontból adott – mondhatnánk úgy is, „kényszer”, akkor is, ha a fiatalok többsége szívesen internetezik. Ehhez kapcsolódnak a leendő végzősök számára a munkaerőpiaci információk – végső soron annak tudatosítása, hogy könnyen elsősorban az a fiatal tud majd elhelyezkedni, aki nemcsak a szakterületét, hanem a számítógépet is – legalább felhasználói szinten – ismeri.*

III. Egy másik országos felmérés – amely Nagy László irányításával Kőszegtől Vásárosnaményig hét kisváros középiskolaiban több mint 1100 diák bevonásával folyt két évvel ezelőtt – azt vizsgálta, *milyen összefüggés van a kulturális tőke (örökség), illetve a fiatalok internetezése, információszerzése között. A kulturális tőke fogalmát (amelybe a családi könyvtár nagysága, illetve az könyvtárhasználat, „könyvközélség” értendő) Pierre Bourdieu francia szociológus vezette be a 60-as években, abból kiindulva, hogy a szocializációs folyamatban minden család egyfajta kulturális látásmódot, értékrendet is átörökít utódaira, akiknek sikerét az életben ez az örökség is jelentősen befolyásolja. Ezt lényegében az ismert amerikai szociológus, F. Fukuyama, nem utolsósorban a nemrég elhunyt Andorka Rudolf a társadalmi tőke (bizalom) fogalmával helyettesítette, amit francia kollégájuknál egy kicsit szélesebben értelmeztek, a család mellett az iskola, a civil szervezetek, egyházak stb. örökségét is idevéve. A kutatók egyetértenek abban, hogy a szocializáció minősége döntően befolyásolja az egyén életminőségét, s abban is, hogy a leghatékonyabb tanítási-nevelési eljárás az értékek kívánatossá tétele.*

A közelmúlt egyik legmegdöbbentőbb tapasztalatát a nemzetközi PISA felmérés szolgáltatta a lakosság olvasásértésével kapcsolatban. Kiderült: a felnőtt lakosság (18–60 éve-

sek) olvasásértési teljesítménye nem egyszerűen az érintettek iskolai végzettségétől, hanem szüleik ilyen jellegű teljesítményétől (Vári P. – 2001.), a családi könyvtárban lévő kötetek számától, nem utolsósorban a „könyvközeliség” sokféle mutatójától is függ.

Mindezt Nagy László tapasztalatai csak megerősítették, nevezetesen azt, hogy az információszerzés mikéntje szorosan összefügg az olvasottság minőségével, végső soron a kulturális tőke nagyságával.

Abból a közismert tényből indult ki, hogy az olvasásra fordított idő az elmúlt 10–20 évben a társadalom minden rétegében jelentősen csökkent. A legdrámaibb a változás a 15–19 évesek körében. Amíg például 1986-ban a fiúk egy átlagos őszi hétköznapon mintegy 40 percet töltöttek olvasással, addig ma még negyedórát sem. Míg 1968-ban a tizenévesek legkedveltebb szabadidős tevékenysége az olvasás volt, addig ma ez egy 25 tevékenységet felsoroló listán a 20. helyre szorult vissza. A tévzés a 9. helyre került, míg a számítógépezés a 12. helyen „végzett”. A listavezetők a társas tevékenységek, a kortárs csoportokkal való különböző kapcsolatok.

Érdekes lenne ma megismételni a vizsgálatot – a számítógépezés, főként az internetezés gyors térhódítása miatt, amit jelentősen segített az iskolai és a közösségi hozzáférési pontokon, nem utolsósorban a munkahelyeken megnőtt internethasználat. A középiskolások magas arányú internetezésébe jelentősen belejátszik a Sulinet-program, az iskolai könyvtár digitalizálása, amely miatt olyan fiatalok is betévednek ide, akik soha nem számítottak olvasónak. A Sulinet Expressz nyomán pedig ma a középiskolások családjainak csaknem 60 %-ban ott a számítógép. E téren is igen nagyok a különbségek például Nyugat- és Kelet-Magyarország között. Az internet gyorsabb elterjedésének gátat szabnak azonban a viszonylag még mindig magas működtetési költségek, illetve a szélessávú elérhetőség lassú terjedése.

A fiatalok információszerzési szokásai tehát szorosan összefüggnek tanulmányaikkal, illetve kulturális örökségükkel. Ezen belül igen nagy a szórás. Növekszik azoknak a száma (mintegy 20 %), akik soha nem, vagy alig olvastak, miközben használják a számítógépet, s vannak olyan többkönyvűséghez szokott fiatalok, akik még idegenkednek a digitális világtól. Az előbbieik között – mint már említettem – sokan zömével játéokra, szex utáni kutatásra, illetve chat-elésre használják az internetet. Általános tendencia: azok körében a legtudatosabb az internethasználat, akiknek otthon családi könyvtár áll a rendelkezésükre, plusz a könyvtárhasználathoz is hozzászoktak. Legnagyobb arányban (44 %) sajtószemlére, szakcikkre, kézikönyvek olvasására, házi feladataik megoldására, tanulmányok készítésére, tanulásuk tökéletesítésére (35%) használják az internetet. Szépirodalom képernyőn való olvasására viszonylag vékony réteg vállalkozik (18 %). Ellentmondásnak látszik, holott valójában nem az, amit a Nagy Könyv sikere is mutat: a számítógépek melletti polcokon ott vannak az agyonolvasott ajánlott és kötelező olvasmányok is – jelezve, szüksége van a fiataloknak az olvasás semmivel nem pótolható személyes, intim élményére is. A tapasztalatok szerint a számítógépet használó, ám korábban az olvasással kapcsolatba nem került fiatalok közül többeket éppen a számítógép vezet el az olvasás varázslatos világába.

IV. *A könyvtárhasználat új módszereinek elterjedése* (az, hogy pl. elég „beütni” az internetes kereső programba, hogy mit keresünk, s a gép azonnal találja az ajánlatot) új veszélyeket generál a tanulásban. A legkomolyabb probléma, hogy a diák nem gondolkodás eredményeképp jut a megoldáshoz, kész termékként kapja azt. Noha a diákok mindig is „összeollózták” házi feladataikat, hajdan könyvek garadájában kellett búvárkodniuk ehhez, kézzel kijegyzetelniük a lényegét, s eközben meg is tanulták a leckét. Ha valaki „kopírozott”, azt biztos, hogy kiszúrta a tanár. Ma a készen kapott szöveget sokszor meg sem változtatják a tanulók, elfelejtik feltüntetni a forrásokat, és csak „kiütik” a szerző nevét, s helyette beírják a sajátjukat – máris kész a házi feladat, a tanulmány. A tanárok a sok ezer internetes ajánlatból, megoldásból erre úgysem jönnek rá. Mivel ezzel a tanulók is tisztában vannak, egyre jobban terjed a felületesség – s a gátlástalanság. Sokan úgy látják, szélessávon gyorsvonati sebességgel a műveletlenség közlekedik.

V. *Miként az internethasználatban, a televíziózásban és a rádiózásban is szélsőségek tapasztalhatók.* Lényegében, ahány diák, annyiféle az érdeklődési kör, s megnyilvánulás. A sokcsatornás készülékeken mindenki mást néz, mást hallgat. Az egyedi „látásmód” miatt alig vannak olyan műsorok, amelyek közös beszédtemát szolgáltatnának, olyan filmek, melyek vitára, elemzésre, gondolkodásra adnának alkalmat. Egy kulturális műsor közös élmény – bár egyedül is lehet élvezni, az élmények megosztása nélkül azonban a legtöbb emberben megmarad a hiány fájdalma, az üresség kongása.

A mindennapokban egyre nagyobb hangsúlyt kap az emberek egyedisége, a másiktól való különbözősége, amit a média éppúgy erősít, mint az iskola. Ez egyfelől jó, másfelől rossz. Jó, mert értékké vált az egyéniség, a személyiség, s rossz, mert ott, ahol csak ez van, ez válik általánossá. Alig van olyan program, esemény, érték, ami a többség számára közös élményt, értéket jelenthet, ami összeköti egymással az embereket, vágyakat, érzéseket, gondolatokat. Ha akadnak is ilyen műsorok, azokat vagy igen kevesen látják, s még kevesebben tudnak hozzájuk szólni. Előre megbeszélte s megnézett műsorokkal, tananyagba tervezésével a tanár jobban irányíthatná oktató-nevelő munkáját.

VI. *Sajtófigyelés – napilapok, magazinok, szaklapok, ifjúsági lapok, diákújságok – honlapok.* Az internet, a honlapok terjedésével világszerte csökken a nyomtatott sajtó befolyása, noha sokan úgy látják, ez átmeneti jelenség, s miként a szépirodalmat sem tette tönkre a világháló, az újságok és digitális változataik is megtalálják új helyüket a piacon. Ennek érdekében világszerte új és újabb módszerek bukkannak fel, hogy gyorsítsák ezt a folyamatot. Jól példázza ezt egy újfajta honlaptípus, az „élőpapír” (élőújság) felfedezése, amit a nyáron mutattak be Németországban. Feltalálói abból indultak ki, hogy az emberek szeretnek újságot/magazint kézbe fogni-lapozni-olvasni, abban elmélyedni, böngészni, ezért bármilyen mozgalmas is annak weblap-változata, az eredetihez képest túlságosan „merev”. Az újfajta *élőlap-élőpapír-digitális lap* látványként a valódira formáz, lényegében az újságdalok eredeti tördelésben jelennek meg a képernyőn – ám „extrákkal”. Azaz a címlapon megjelenő popsztárra kattintva pl azonnal hallhatóvá válik legújabb száma, „beugrik” minden fontos életrajzi adata, fellépéseinek helyszíne és időpontja, legújabb szerelmi kalandja, a vele kapcsolatos botrány – egyszerűen min-

den információ, amit róla az adott pillanatban tudni lehet. Persze, egy ilyen „élőlap” működtetése horribilis összeg, nálunk egyelőre aligha honosodik meg.

Azok a papír alapú újságok és on-line lapjaik ma a leginkább nyerők, amelyek kiegészítik egymást, lehetőséget adva az olvasóknak, hogy minél közvetlenebbül beleszólhassanak a körülöttük zajló folyamatokba, az értük s velük történő eseményekbe. A nagy napilapok, a *Népszabadság* vagy a *Magyar Nemzet* mellett ebben különösen élen járnak olyan szaklapok, magazinok, amelyek a szabadidő értelmes, vonzó, egyben szórakoztató eltöltésében segítenek, mint például az *Élet és Tudomány*, a *National Geographic* vagy olyan ifjúsági lapok, mint például a Zsiráf diákújság, amely egyre többféle olvasói igényt próbál kielégíteni – pl a vak fiatalok számára csak ez a lap nyújt Braille-írással olvasnivalót –, a szerkesztőség rendszeres felmérést végez, hogy kínálatával szinkronban lehessen az olvasói igényekkel.

Külön téma lehetne, hogy a lehetőségekhez képest miért olyan elmaradottak az iskolai, illetve a helyi diáklapok. Ennek sokféle oka közül itt a legfontosabbra, felkészítésük esetlegességére, s a személyi feltételek hiányára hívnám fel a figyelmet. Tapasztalataim szerint bár egyrészt sok a tehetséges diák, másrészt közülük egyre kevesebb az (vagy kevesebben vállalják), aki felelősséget is vállal újságírói szerkesztői munkájáért, véleményéért. De lehet, hogy fordítva van mindez: s elsősorban a felkészítésükben van a hiba. Érdeemes lenne ezek okait végigelemezni.

Mivel az internetezés bizonyítottan gyengíti a helyes nyelvhasználatot, helyesírást, szövegértést, a nyomtatott médiumok oldaláról sokféle összefogás indult az utóbbi időben az egyensúly megteremtésért és – az olvasók visszahódításáért.

Többek között *Zöldi László* médiakutató hívta fel a figyelmet a SÉTA (Sajtó és tanulás) és a HÍD (Hírlapot a diákoknak!) programokra, az újságolvasóvá nevelés újfajta kezdeményezéseire, amelyek biztató eredménnyel szolgálnak. Elgondolkodtató, hogy a fiatalok túlnyomó többsége elutasítja a politikai tartalmú írásokat – a vitákból kiderült, sok esetben ellenérzést vált ki belőlük a honatyák stílusa, demokráciánk sajátos, magyar formája, szalonképtelensége. Itt jegyzem meg, noha témám a középiskolás korosztály információszerzési szokásai közül próbál néhányat körbejárni, nem hagyható figyelmen kívül, hogy közülük kerülnek ki a jövő felsőoktatási hallgatói, értelmiségiei.

Több vizsgálat is megerősíti (egyebek között a SÉTA- és a HÍD-programok tapasztalatai), hogy egyre több diák elzárkózik a politikától, politizálástól – vagy „semlegesnek” mondja magát. Ez egyrészt jó, másrészt rossz. Jó, mert ezeket a fiatalokat már nem lehet „megvezetni”, s rossz, mert ha így állnak a világhoz, kik veszik át a mai országvezetőktől a stafétabotot? Kormánypárti és ellenzéki politikusainknak egyaránt el kellene gondolkodniuk és le kellene vonni a tanulságot: szabad-e folytatni azt az egymásban nem ellenfelet, hanem ellenséget látó bántó, lekezelő stílust, ami ország-világ előtt, naponta tetten érhető a különböző médiumokban – ez a példa ugyanis riasztó a következő generációknak. De elutasító légkörben kialakulhat-e olyan felelősen gondolkodó nemzedék, amelynek tagjai hisznek a demokrácia jövőjében? Mindenesetre az biztató, hogy ezeket a fiatalokat már nem lehet úgy manipulálni, mint négy évvel korábbi elődeiket.

Az újságolvasóvá nevelés nyugat-európai tapasztalatai kedvezőek: a szomszédos Ausztriában például 13 éve folyik a HÍD-program, amely egyértelműen

bizonyította: ha felkészítik a gyerekeket az újságolvasásra, értőbben fordulnak az elektronikus médiumok híradásai felé is. *Nyitottabbakká válnak szűkebb-tágabb környezetük iránt, nem utolsósorban kritikusabbá válik gondolkodásuk is.*

Miként azt a tanárok elmondták, külön hozadéka e programnak, hogy a benne részt vevő diákok *olvasási és beszédképessége javult, szövegértése biztosabbá vált – miként eligazodásuk, tájékozódásuk is a mindennapokban.*

„Kapaszkodók” nélküli világunk egyre több fiatalból agresszivitást vált ki, egyre többen küszködnek személyiségzavarral, s menekülnek valamilyen szenvedély rabságába, illetve lesznek beteggé. *Az iskola egyik legfontosabb feladata az lenne ma, hogy minél többféle információszerzési szokást alapozzon meg – megtanítva az internet tanulóbarát-kezelését, de használata szélsőségeinek lefaragását is. Végső soron annak megtanítása a cél, hogyan egyeztethető össze a szabad választás és a kemény válogatás, miként javíthatja életünk minőségét úgy az internet, hogy közben ne mi váljunk a rabjává, illetve a napi hírözön ne nyomjon agyon bennünket, ne húzzon le az örvény.*

* *A Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület 2005. december 1-jei, Szülő, gyermek, média c. konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.*

Éva Gyarmati Szabó: Information-seeking behaviour of the secondary school students

With full knowledge of more national scientific investigations the information-seeking behaviour of the secondary school students is examined by the author. After representation of the results she came to the conclusion that schools have a great and new task to build various information-seeking habits as much as possible.

Éva Szabó Frau Gyarmati: Informierungsstrategien der mittelschulischen Altersklasse

Die Autorin untersucht – unter Kenntnis mehrerer landesweiten Untersuchungen – wie die Mittelschüler ihre Informationen mittels Internet einholen. Nach der Darstellung der Ergebnisse der Untersuchungen schließt die Autorin darauf, dass die Schule die neue und große Aufgabe übernehmen muss, bei den Schülern mehrerlei Formen der Informationsgewinnung angewöhnen.